

Радослав БРАТИЋ

ШТА ПИСАЦ МОЖЕ ДАНАС

Шта писац може данас учинити са временом у којем живи а које му ни по чему не одговара нити припада?

Писац је по својој вокацији хуманиста и човек који подржава солидарност међу људима. Ово време га жестоко демантује да је таква замисао уопште могућа. Хуманизам је поражен, а солидарност трагично одбачена. Дојучерашње мирне комшије, на овим просторима брдовитог Балкана, латиле су се оружја и похватале за вратове. На све стране одјекује пуцњава, шири се ужас убијања, клања, незамисливих злочина и мучења. Свуда пикља зло, влада незнађе и пада мрак. Као да се тек сада Библија отворила свом свагом пред нама и нуди ново читање и значење. Врховни Творац је у свом тестаменту оставио опомену свету, али је та књига на источно-евронском простору, после Другог светског рата, одбачена и забрањена. Православни свет је био претворен у безбожнике, црква анатемисана, а њене богомоље оскрнављене и уништене.

Писац је увек и у сваком друштву дисидент. Јер за њега никада нема довољно демократије. Он је странац и опозиционар и према животу у којем живи, а камоли да не буде према оном животу који му се после овог обећава. Самим тим што је он увек против сваке власти, што се издваја из масе и о стварима и појавама суди као индивидуалиста, он је хулитељ и безбожник. Уместо да верује и прихвати чињенице какве јесу, он у све сумња и доводи у питање толике идеале. Писац не поштује светиње, он им прилази смело и по правилу им се подсмева. Данас, таква његова улога, може бити погрешно прочитана и лоше доживљена. С друге стране, писац је природно увек родољуб, на страни свог народа. Али он и свој народ сагледава критички не само из тренутка времена у којем живи, већ смело баца поглед у прошлост и будућност. А не знам ниједну садашњост којој се на овај или онај начин не изругује прошлост нити и једну будућност која тако лако прихвата садашњост. Писац је увек и свуда грађанин света, у којем нарочито данас, има на претек онога с чим мора да се обрачуна.

Може ли писац да се осећа добро ако му се као демократија нуде само рушевине и сав талог једног прошлог света који је и сам, по правилу, био засиован на рушевинама и талогу још старијег света?

Може ли се писац радовати новом свету и времену у којем његова основна грађа доживљава свој пораз, јер је тај свет испуњен урлањем

масе, псовкама, претњама, уценама, блаћењима и скрнављењима и онога што се у једном цивилизованом свету не може доводити у питање. Како писац да пристане на нови језик, када је он сав испуњен негирањем постојећег света а да не нуди наду новог времена? Много речи и изрази преузето је из прошлих времена тескобе, у којима се нуди нови живот прочишћења и просветљења. Може ли се веровати онима који траже да се све претходно сруши и почне из почетка а то исто су већ једном, у не тако давној прошлости, баш они говорили. Зато је писца готово немогуће сврстати било где. Јер он, старом свету олако зна да се наруга, а нови свет тако лако не прихвата.

Шта може писац пред поразним чињеницама уништавања вековних задужбина и храмова. Напа Црква је дозволила да највредније збирке икона и непроцењивих музејских експоната у прошлости буду похарани и продани у бесцење на Западу. Прво их је поратна власт опустошила, а и оно што је остало није сачувано. Црква је дозволила и још нешто горе. Причао ми је кустос музеја из Сарајева да је месецима покушавао, пре избијања трагичних сукоба у Босни и Херцеговини, да склони једну од највреднијих збирки српских икона која се налази у Ливну, али тамошњи епископ то није дозволио. Бивши владика захумско-херцеговачки није дозволио да се уради било шта и спасу фреске најстаријег манастира и места духовности херцеговачког краја, Добрићева крај Билеће. Аљкавошћу и неодговорношћу свештених лица похаране су и упропашћене непроцењиве ризнице јасеновачког музеја жртава и загревачког музеја православне цркве. А могло се то на време све склонити. И много још сличних примера.

Писцу не одговарају прегрејане теме, јер тада не може распознати нити припремити своју грађу. Јер писац је у буци и галами, поготово ако је она испуњена незамисливим злочинима, изгубљен створ. Шта значи она Андрићева реченица, изречена исто тако у једном страпном времену: »Нека свако ради свој посао«? Да ли је уопште могуће зачепити уши и окренути главу од свега, а своје јунаке вратити у прошлост, поштедити их тако патње, убијања и страдања овог времена? Неће ли то звучати у души читаоца као кукавичлук или чак као препознатљив и опасан трик. Може ли писац живети изван времена, поготово ако је оно толико несрећно као што је ово данас? То је дилема не само морална већ и егзистенцијална, па чак, усуђујем се рећи, и естетска. Зато Андрићева мисао, на први поглед, може да изгледа као песпоразум са временом у којем се све руши и народ страда, а он своје перо умаче у мастило далеке прошлости. Међутим, то је само варка. Јер Андрић је догађајима који су се око њега одвијали у својим романима смело и на мајсторски начин потражио корене, па ако хоћете и узроке. Он је ствари хтео да сагледа изнутра да би му биле јасније када их погледа споља.

Писцу се данас нуди море тема. Оне забрањене, када су отворене кутије и сандуци у којима су чуване од јавности, одједном су запахнуле својим воњом и убуђалости. Зато мора да им прилази с великом уздржаношћу и опрезом.

Ако је тачна она позната мисао која гласи: »Стил то је човек«, она је умногоме данас уздрмана и доведена у сумњу. Јер човек на овим просторима данас је обезглављен, ојађен, депресиван, унесрећен и обезвређен. А шта може писац изградити, таквим стилем? Можда је једини спас за писца да такву мисао догради, макар био свестан да све то ради из властитог сукоба с временом у којем живи. Уосталом, тог сукоба му

није никада недостајало. А то значи да прихвати нову стварност у којој стил није човек какав данас јесте, већ је стил очовечени човек.

Шта данас да ради савремени писац са својим јунацима? Поготово онај који бар мало додирује ову паклену стварност? Он, по свој прилици, има само два избора. Или да за своје јунаке узме оне који ће бити у сукобу са светом у којем живе или оне који су производ свога времена. Ако се одлучи за било коју од ових варијанти, прети опасност да се над писцем надвије научина политике у коју се може лако заплести и више не могне изаћи. Догоди ли се пак оно што је у литератури чест случај, да се писац поистовети са својим јунаком, или тачније речено, препусти ли приповедач свој говор јунаку, настаће за писца још тежи проблеми. Тада ће његова тема бити сужена, приповедачка перспектива упрошћена, а форма ће бити доведена у питање. Јер писац тако може преко свог јунака да уђе у рат са једним временом, иако он није ратник већ смирени аналитичар и посматрач. Побегне ли од стварности у фантастику, лако ће га прозрети читалац јер он није блесав. Схватиће читалац да му се нуди један непостојећи свет маште у којем нема ослона. Варгас Љоса, на једном месту, вели, да »стварност никада није била савршена као машта«. Читалац, наравно, прижељкује и тражи то савршенство, али само ако је наслоњено или ако бар има неког додира са стварношћу с којом се он хрве. Писцу се данас иуде и бројне теме везане за јунаке светске политичке спене, понекада те тужне ликове који са врха крова света усостављају нови орвеловски модел истине и демократије. То је свет у којем велике силе за гушу хватају мале народе, туку их и даве. Њихове колонијалне навике никада нису престале. Турски председник изјављује да ће његова војска интервенисати на овим просторима, јер на то имају право, зато што су пет векова ту били господари. Велике силе руше владе и доводе оне по својој мери. Можда је ту збиља једино решење оно које један читалац неки дан предложи у »Борби«, да се за председника наше земље изабере неко између Буша, Кола, Митерана, Јелцина и Враишпог. Шта да ради писац данас када је из домаћих и светских средстава информисања најпросто бомбардован разним лажима и онсенама. Шта може писац осим да уздахне и остане запрепашћен пред стравичном моћи новца Запада који цео свет претвара у једну тужну слику подаништва.

Шта писац данас може, када око њега теку све сами потоци устајалих и растуриених табуа и митова? Шта писац данас може, када догађаји данашњег дана већ демантују све оно од јуче? Када се толико намножило свакојаким шарлатана, будала и незналица, разбојника и силедија?

Ми смо данас стрпани у карантин, затворени у загушљиви кавез. Суђени иа немаштину, глад и беду. Забрањена су нам путовања, увоз хране, лекова, одеће и свега што је потребно да преживимо. Шта писац може у овој општој конфузији и разочарењу? Када нас се цео свет гнуша, грози и презире? Зар је то тај двадесет први век у којем моћне силе хоће да униште цео један народ? Шта писац може када све око њега потресају страхови и хвата паника. А политичари држе говоре далеко од сваке стварности и од овог времена. Овај Балкан, ова Европа и свет ми изгледају повампирили и малоумни. Овде се ратује и уништава, а и ти из Европе хоће да ратују и уништавају. Је ли нам будућност глад, болест и колапс? Шта писац може када само чује тужне гласове избеглица, гледа разне униформе и оружје. Да ли се ту налазимо у помрчини као када нестаје струје? Хоћемо ли се у тој помрчини међусобио исклати и

поубијати? Шта писац може у таквом животу који је постао жалосно празњикав, пун стрепње и неизвесности? Може ли да призна да је живот ових данашњих генерација већ упропашћен?

Шта може писац који је тек био одахнуо и порадовао се рушењу митова једне невеселе прошлости а пред њих већ искрсавају нови митови и још невеселија садашњост?

Можда да покуша својом речи да проговори као сведок са стране, да укаже на оно што други неће да виде. Па макар и знао да ће они малобројни који то прочитају бар у једном тренутку бити задовољни. Посебна је прича о писцима који постају своји властити јунаци, када се укључе у дневну политику и изневере језик своје уметности.

Шта збиља преостаје писцу данас? У овом времену емоција а не чињеница. Да крикне и обрачуна се с временом у којем живи или пак да све презре и ступи у разговор са временом прошлим и будућим. Можда је овај други пут прихватљивији за њега, можда на њему има какве-такве наде.

Шта да ради писац у свету без правде? У свету нарушеног морала. Поготово када је толико изложен кушњи и надметању између Фауста и Нечастивог. Има ли шансе да писац одбрани Фауста и да му покаже пут? И поред свега у овом послу мора бити бар мало оптимизма.

Почејком јуна 1992.